

UMETNOST I ETIKA ODGOVORNOSTI

U nameri da razmotrimo sposobnost umetničkih dela da deluju na društvo, možda je najjednostavnije da ih zamislimo kao osobe. Ona, naravno, doslovno nisu osobe, ali ako bismo ih posmatrali kao da jesu, onda bi njihovim oličavanjem lakše pojmili ne samo da mogu da utiču na ljude nego i da su nosioci odgovornosti. Obično se kaže da umetnička dela čine deo epohe u kojoj su nastala, ali ona su istovremeno u stanju i da "govore" o njoj. Serija grafika Fransiska

Goje pod nazivom *Užasi rata* posledica je francuske okupacije Španije i jedno njeno osobno svedočanstvo. Goja je, zauzimajući stav, osudio i preneo ono što je svojim očima video. Preokret koji je uneo u vizuelne umetnosti odista je dalekosežan.

U tom pogledu *Gernika*, jedno od najglasovitijih dela angažovane umetnosti, zapravo je Gojina "unuka". Za vreme Španskog građanskog rata Republikanska vlada je i imenovala Pabla Pikasa za direktora Muzeja Prado, u kojem se i danas čuva većina Gojinih dela, uključujući i *3. maj 1808*, sa kojim deli znakovite sličnosti. Kao dobrovoljac, u tom ratu je učestvovao Đorđe Andrejević Kun. U Španiju dolazi 1937. godine, to jest u vreme kada Pikaso izrađuje i izlaže spomenuto platno. Vrativši se u Beograd, objavio je mapu grafika *Za slobodu*, u kojoj su

dakle, i Kuna, u političko-umetničku geografiju tog doba.

Posebno jedan zaključak treba ovde istaknuti. Naime, umetnička dela iz naznačenog perioda nisu uspela da izvrše dalekosežniji uticaj na tadašnji društveni život, jer su se teže širila i bila složenija za razumevanje od reči, koje su prodornije od slika, kolika god bila njihova "likovna rečitost". Zaista, od Goje do Kuna i ne samo njih, umetnici su se služili rečima, koje su dopisivali uz svoje vizuelne predstave ili unutar njih. Bez naslova, ne bismo tačno znali šta *Gernika* predstavlja. Ta poteškoća, koju književnost nema, već je ranije bila uočena.

Više problema iskršava kada se ima u vidu angažovanost kroz slike. Uspela dela vizuelnih i jezičkih umetnosti koja prikazuju jezive prizore, paradoksalno, ostaju estetski privlačna. Takođe, toliko smo izloženi slikama sa takvim sadržajem, kroz filmove, fotografije koje prenose mediji i slično, da se čini da smo navikli na njih. To su neke od tema koje smo u okviru Instituta za filozofiju i društvenu teoriju sa kolegama sa Univerziteta Komplutense u Madridu nedavno pokrenuli na javnoj tribini *Nasilne slike: razgovor*, održanoj u beogradskom Institutu Servantes. Umetnici i pisci koji neguju etiku odgovornosti suočavaju se sa problemom svođenja svojih poruka na banalni pamfletizam. Otuda je uputno primetiti da kod onih koji su javno iznosili svoja politička stanovišta postoji i rezervisanost povodom prirode njihovih dela i uopšte smisla umetnosti. Istina, Pikaso se jednom prilikom izjasnio o svrsi slike na sledeći način: "Ona je ratni instrument za napad i odbranu od neprijatelja." Pri tome, izričito je ograđivao svoje delo od propagandističke funkcije. Sa druge strane, jedan Žoze Saramago je u romanima kao što je *Slepilo* bezrezervnom kritikom portretisao društvo onakvo kakvoga ga je video. Ipak, istovremeno je izjavio: "Ako postoji, angažovanost će biti angažovanost one osobe koja je pisac. Književnost ne može da bude instrumentalizovana. Ne može se reći da služi za ovo ili ono."

U delima ova dva iberijska autora, koja ukupno odlikuje alegoričnost, kritikovani su režimi Franka i Salazara. Za nas može da bude interesantno da je Pikaso svojim plakatom za film *Bitka na Neretvi*, koji neodoljivo podseća na *Gerniku*, podržao gradnju jednog od utemeljivačkih mitova socijalističke Jugoslavije, dok se Saramago u svojim dnevničkim beleškama i javnim istupima osvrtao na njenu sudbinu i kraj. I jedan i drugi su prepustili poslednju reč i sud onima koji uživaju u njihovim delima. Ona nas uprkos različitim formama izraza, naposljetku, ipak obavezuju. ❧

Pikaso je svojim plakatom za film *Bitka na Neretvi*, koji neodoljivo podseća na *Gerniku*, podržao gradnju jednog od utemeljivačkih mitova socijalističke Jugoslavije

Miloš Čipranić je teoretičar umetnosti i saradnik Instituta za Filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu

prikazani zločini fašističkih snaga u Španiji i koja formalno i tematski mnogo duguje *Užasima rata*. Poput Pikasove slike, Kunova serija drvoreza ima i propagandnu nameru. Odnos politike i umetnosti tokom međuratnog perioda u Evropi obradio je Andrej Mitrović, profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu i dopisni član SANU, u svojoj knjizi *Angažovano i lepo* (1983). Ovom prilikom vredi je se podsetiti i osvrnuti se na nju. Činjenica je da su barem od Francuske do Oktobarske revolucije umetnici svojim delima podržavali nastojanja za radikalnim promenama društva i političkih sistema. Prema tome, nisu bili samo nemi posmatrači prelomnih istorijskih događaja, nego i aktivni činioци istih. Između dva svetska rata to je izrazito bio slučaj. U toj vrlo dokumentovanoj i lepo pisanoj knjizi *Gernici* je sa pravom posvećen značajan prostor, ali je prava šteta što nisu uvrštena jugoslovenska iskustva, uključujući,